

УДК 372

С. В. КОПЕЛЮКм. Івано-Франківськ
svitlanka_13@mail.ru

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті окреслено характерні ознаки культури мовленнєвого спілкування молодших школярів засобами новітніх технологій. Аналізуються базові поняття «мовленнєва культура», та «культура мовлення». Доведено, що культура є специфічною характеристикою суспільства і визначає рівень історичного розвитку людства. Нагромаджений уже сьогодні в Україні та за кордоном досвід переконливо свідчить, що інтерактивні методи сприяють інтенсифікації й оптимізації навчального процесу. Розкриваються базові поняття, рівні виявлення мовленнєвої культури особистості.

Ключові слова: культура мовлення, мовленнєва культура, новітні технології, учні початкової школи.

Найголовнішою ознакою держави та нації є її рідна мова. Рівень розвитку рідної мови відображає рівень духовного розвитку нації, її культури. Рідна мова – невід’ємна частина Батьківщини кожної людини, її Вітчизни.

В умовах національного та соціально-культурного відтворення, становлення державності та демократизації суспільства, відродження інтелектуального та духовного потенціалу громадян України, розширення сфер функціонування української мови як державної особливої ваги набуває культура усного мовлення – найважливішого засобу спілкування, виховання и всебічного розвитку особистості.

Феномен мовленнєвої культури розглядається науковцями на протязі багатьох років, але такі аспекти, як формування мовленнєвої культури спілкування засобами новітніх технологій, ще недостатньо вивчені.

У навчально-виховному процесі проблемі розвитку мовлення надавали великого значення відомі педагоги К. Ушинський, Я. Коменський, вчені-методисти М. Вашуленко, Г. Сагач, Л. Айдарова, Л. Варзацька, Н. Грипас, В. Каліш, В. Мельничайко, О. Хорошковська, Г. Шелехова, М. Пентиліюк, І. Синиця, М. Стельмахович.

Проаналізувавши вітчизняну та зарубіжну науково-педагогічну літературу, ми з’ясували, що серед основних завдань сучасної школи, які потребують реалізації, важливе місце займає формування культури мовлен-

ня молодших школярів. Учень початкової школи виступає суб’єктом учіння і обов’язково вступає в міжособистісне спілкування з учителем, однокласниками, іншими людьми. Таким чином, у результаті їхньої взаємодії відбувається різнобічний інформаційний обмін знаннями, вміннями і навичками, моральними цінностями, мотивами та інтересами, зрештою, досвідом спілкування, а також взаємний психічний вплив.

Метою статті є окреслення характерних ознак культури мовленнєвого спілкування молодших школярів засобами новітніх технологій.

Базовими поняттями дослідження є «мовленнєва культура», та «культура мовлення».

Мовленнєва культура – інтегральна духовна властивість особистості, яка відбиває здатність людини до культурно-мовленнєвої діяльності, спрямованої на загальнокультурну комунікацію.

Мовленнєва культура є важливим чинником успішної професійної діяльності, надає особі впевненості в собі, у своїй здатності переконувати людей та формує мовленнєву особистість. «Мовленнєва особистість – це людина, яку розглядаємо з точки зору її готовності виконувати мовленнєві дії. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, а й тим, як вона може її використовувати» [1, 13].

Проаналізувавши наукову літературу з даної теми, нами було визначено основні ознаки мовленнєвої культури: точність, зрозумілість, чистота мови, багатство й різноманітність, виразність, правильність, доцільність, доречність вживання тих чи інших слів.

Під терміном «культура мови» розуміють відповідність її не тільки сучасним літературним нормам, а й іншим якостям, що свідчать про її комунікативну досконалість: точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність тощо [3, 37].

Не можна говорити про культуру мови й мовлення, не торкнувшись питання культури взагалі. Культура є історично визначеним рівнем розвитку суспільства й людини, що виявляється в типах та формах організації життя й діяльності людей, а також у тих матеріальних і духовних цінностях, які створюють люди. Це соціально-прогресивна творча діяльність людства в усіх сферах буття й свідомості. Культура характеризує матеріальний та духовний рівень розвитку певних історичних епох, суспільно-економічних формацій, певних суспільств, народностей, націй, а також специфічних сфер діяльності або життя [2, 167].

Культура є специфічною характеристикою суспільства і визначає рівень історичного розвитку людства, який зумовлює ставлення людини до природи й суспільства. Тобто вона є відбиттям специфічно людської єдності з природою та суспільством, характеристикою розвитку сил і здібностей особистості. Культура містить у собі не тільки предметні результати діяльності людей, але й суб'єктивні людські сили й здатності, що реалізуються в процесі діяльності, а саме: знання та вміння, професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного, морального та духовного розвитку особистості. Слід підкреслити, що саме духовна культура охоплює сферу свідомості, духовного виробництва: пізнання, мораль, виховання та просвітництво, включаючи право, філософію, етику, естетику, науку, мистецтво, літературу, міфологію, релігію.

Категорія «культура мовлення» тісно пов'язана із закономірностями й особливостями розвитку певних суспільств, народностей,

націй, а також специфічних сфер діяльності або життя [2, 167].

Культура є специфічною характеристикою суспільства і визначає рівень історичного розвитку людства, який зумовлює ставлення людини до природи й суспільства. Тобто вона є відбиттям специфічно людської єдності з природою та суспільством, характеристикою розвитку сил і здібностей особистості. Культура містить у собі не тільки предметні результати діяльності людей, але й суб'єктивні людські сили й здатності, що реалізуються в процесі діяльності, а саме: знання та вміння, професійні навички, рівень інтелектуального, естетичного, морального та духовного розвитку особистості. Слід підкреслити, що саме духовна культура охоплює сферу свідомості, духовного виробництва: пізнання, мораль, виховання та просвітництво, включаючи право, філософію, етику, естетику, науку, мистецтво, літературу, міфологію, релігію.

Категорія «культура мовлення» тісно пов'язана із закономірностями й особливостями розвитку та функціонування мови, а також із різноманітною мовленнєвою діяльністю. Мовна система надає можливості знаходити нову мовленнєву форму для вираження певного змісту в кожній реальній ситуації мовленнєвого спілкування. Культура мовлення виробляє навички регулювання добору й використання мовних засобів у процесі мовленнєвого спілкування, допомагає сформувати свідоме ставлення до їхнього використання у мовленнєвій практиці.

Теоретичні підходи до використання новітніх технологій навчання, які мають глибоке історичне коріння, привертали увагу багатьох вчених. Їх цікавила як психологічна сторона проблеми – питання активності людини, активізації його навчально-пізнавальної діяльності: Б. Ананьєв, Л. Виготський, Дж. Дьюї, А. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Ж. Ж. Руссо та інші, так і педагогічна, – направлена на пошук найбільш ефективних форм і методів навчання: Я. Коменський, А. Макаренко, І. Песталоцці, В. О. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. У розробці проблеми інтеракції брали участь Р. Мертон, Дж. Мід, Дж. Морено, К. Фопель, Т. Шибутані та інші.

Проте в практиці навчання їх розробки не набули широкого поширення як з об'єктивних причин історичного розвитку, так і в зв'язку з відсутністю ефективних, технологічних прийомів і методів практичної реалізації.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми зупинилися на інтерактивному навчанні. На думку, О. І. Пометун, організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин і відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогові стати справжнім лідером дитячого колективу [4].

О. І. Пометун та Л. В. Пироженко визначили умовну робочу класифікацію інтерактивних технологій за формами навчання (моделями), в яких вони реалізуються. Автори розподіляють їх на чотири групи, в залежності від мети уроку та форм організації навчальної діяльності учнів:

- інтерактивні технології кооперативного навчання;
- інтерактивні технології колективно-групового навчання;
- технології навчання у грі;
- технології навчання в дискусії [4].

Для підвищення рівнів культури спілкування учнів використовували бесіди, тренінги, виховні заняття, які включали в себе і теоретичні та практичні види навчальної діяльності. У даних формах роботи активно використовувались мультимедійні засоби навчання, завдяки чому навчальне середовище доповнювали відео, звук, анімація. Усе це здійснювало значний вплив на емоційну сферу молодших школярів, підвищуючи пізнавальну активність інтересу до навчання, активізуючи навчальну діяльність учнів.

Спираючись на аналіз психологічного процесу виникнення висловлювання, положення про його чотирифазну структуру (орієнтування, планування, реалізація і контроль), а також психолінгвістичні особливості мовленнєвої діяльності, ми дійшли висновку про необхідність поетапного формування культури спілкування шляхом комплексного відпрацювання її основних ознак.

На першому етапі було поставлено завдання формувати первинні мовленнєві вміння, пов'язані з вимогами до культури мовлення: слухати і розуміти українське мовлення, вимовляти слова згідно з діючими орфоепічними нормами сучасної української мови.

Для правильної вимови слів, формування орфоепічних навичок використовували вправи «Грамотійка та її друзі» та «Тренажер грамотності».

На другому етапі відбувалося залучення дітей молодшого шкільного віку до різноманітних мовленнєвих ситуацій, а також різних видів діяльності, які стимулювали прагнення дітей взаємодіяти, дотримуватись норм етикету.

Різнорманітні мовленнєві ситуації створювались за допомогою навчальних мультфільмів де представлено різні ситуації спілкування між різними комунікантами: діти-діти, діти – дорослі (добре знайомі, члени родини, чужі), діти – люди різних професій (лікар, продавець, водій автобуса, директор школи тощо). Беручи участь в побудові й аналізі таких мовленнєвих ситуацій діти набувають досвіду вирішувати особисті проблеми за допомогою рідної мови і висловлювати прохання, перепрошувати за певні помилки поведінки, зауважувати необхідну інформацію тощо.

Третій етап передбачав вироблення здатності до рефлексії та об'єктивної самооцінки. На цьому етапі використовували групові та парні види роботи, аналізували мовленнєві ситуації, застосовували взаємоаналіз, самоаналіз. Діапазон вправ цього етапу був достатньо широким. Для вироблення здатності до рефлексії й об'єктивної самооцінки учням початкових класів пропонували ситуації спілкування наближені до реальних, що забезпечували за допомогою інсценізації творів дитячої художньої літератури, імпрорізовані розповіді віршів і казок, ігри-драматизації, бесіда з елементами самооцінки та інші. Забезпечення активності молодших школярів у спілкуванні з однолітками відбувалося за допомогою створення та використання виховуючих ситуацій, організації діалогів, розігрування сценок тощо. Залучення дітей молодшого шкільного віку до різноманітних видів діяльності, зокрема, ігрової, пізнавальної та

інших, що є значимими для самореалізації, здійснювалося шляхом використання дидактичних, сюжетно-рольових, рухливих ігор і вправ; застосування інформаційних видів роботи з молодшими школярами; творчих завдань; конкурсів; розв'язування моральних, проблемно-ситуативних задач, розгадування кросвордів, «зашифрованих» слів та інших.

Система запропонованих вправ була побудована з урахуванням того, що процес формування культури спілкування молодших школярів складається з кількох, тісно пов'язаних між собою ланок: сприймання, відтворення, осмислення нового матеріалу, формування і закріплення набутих знань, умінь, навичок, самостійного застосування вторинних умінь у власній мовленнєвій практиці під час активного продукування мовних одиниць.

Отже, мовленнєва культура є невід'ємною часткою духовної культури особистості й органічно пов'язана з усіма іншими її скла-

довими. До інтерактивного навчання не можна ставитися як до універсального засобу навчання культури мовлення молодших школярів. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у формуванні мовленнєвої культури на уроках літературного читання.

Список використаних джерел

1. Буденкевич Ю. Поради батькам: як працювати над словом в молодшому шкільному віці / Ю. Буденкевич // Початкова школа. — 1997. — № 10. — С. 11—13.
2. Буланова-Топоркова М. В. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие / М. В. Буланова-Топоркова, А. В. Духавнева, Л. Д. Столяренко, С. И. Самыгин, Г. В. Сучков, В. Е. Столяренко. — Ростов н/Д : Феникс, 2002. — 544 с.
3. Львов М. Р. Риторика. Культура речи: [учеб. пособие для студентов гуманитарных факультетов вузов] / М. Р. Львов. — М. : ИЦ Академия, 2003. — 272 с.
4. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. — К.: Видавництво А.С.К., 2004. — 192 с.
5. Сиротинко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання / Г. О. Сиротинко. — Харків: Видавнича група «Основа», 2003. — 78 с.

S. KOPELYUK

Ivano-Frankivsk

FORMATION OF CULTURE THE SPEECH COMMUNICATION ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS NEW TECHNOLOGIES

In the article outlines the characteristic features of culture speech communication junior pupils by means of new technologies. Analyzes the basic concept of «speech culture» and «culture of speech». Proved, that culture is a specific characteristic of society and determines the level of historical development. Accumulated today in Ukraine and abroad experience convincingly demonstrates that interactive methods promote intensification and optimization of the educational process. Disclosed basic concepts the level of speech culture of the personality.

Key words: speech culture, culture of speech, new technologies, students of primary school.

С. В. КОПЕЛЮК

г. Ивано-Франковск

ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ РЕЧЕВОГО ОБЩЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ СРЕДСТВАМИ НОВЕЙШИХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье обозначены характерные признаки культуры речевого общения младших школьников средствами новейших технологий. Анализируются базовые понятия «речевая культура» и «культура речи». Доказано, что культура является специфической характеристикой общества и определяет уровень исторического развития человечества. Накопленный уже сегодня в Украине и за рубежом опыт убедительно свидетельствует, что интерактивные методы способствуют интенсификации и оптимизации учебного процесса. Раскрываются базовые понятия, уровни выявления речевой культуры личности.

Ключевые слова: культура речи, речевая культура, новейшие технологии, ученики начальной школы.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2015